

sociologije i filozofije, preko ekologije, biologije do pedagogije, teologije ili pak antropologije – kao doprinos navedene knjige.

Socijalna ekologija priznata je kao iznimno važna socijalna disciplina unutar koje dolazi do prožimanja socijalnih i prirodnih znanosti u novo istraživačko interdisciplinarno područje. Ona rabi znanja iz empirije i nastoji ih teorijski oblikovati u sustavno mišljenje, a svojom interdisciplinarnošću pridonosi formiranju koherentne pojmovne jezgre s ciljem razumijevanja i objašnjavanja prostornih i vremenskih odnosa čovjeka (društva, kulture) i prirode (okoliša). Autor je, uvidjevši važnost navedene discipline, izradio sustavan leksikon u kojem je naveo i objasnio gotovo 1000 ključnih pojmova. Između velikog broja pojmova, autor se odlučio za one koji čine sastavnicu socijalnoekološke problematike, iako, kako navodi sam autor, uslijed dinamičnosti odnosa društva i prirode, ova disciplina zahtijeva konstantno nadograđivanje i stvaranje novih pojmova ili pak drugačije razumijevanje postojećih. S obzirom na navedeno, ovaj je *Leksikon* izraz sadašnjeg trenutka znanstvenih spoznaja, empirijskog stanja i autorovih razmišljanja, a ne zatvoren pojmovni arsenal.

Leksikon je koncipiran kao rječnik, odnosno sadrži 991 natuknicu razdijeljenu prema abecednom redu (9–414). Uz svaku natuknicu nalazimo kratko određenje pojma te njegovo objašnjenje kod drugih autora, kao i kod samog autora *Leksikona*. Osim navedenog, kod nekih su natuknica dodani empirijski podatci i imena nekih važnijih autora. Stoga natuknice nisu jedinstvena opsega. Povezivanjem i međusobnim upućivanjem pojmova jednih na druge, autor je stvorio pojmovnu mrežu koja omogućuje shvaćanje konteksta određenog pojma.

Na kraju se knjige nalazi »Izbor iz literature« (415–441), »Kazalo imena« (443–454) i »Kazalo pojmova« (455–466). U popisu literature autor je vodio računa o zastupljenosti domaćih, uz strana imena.

Sustavni rječnik najvažnijih pojmova iz područja socijalne ekologije svakako će biti na korist kako studentima tako i drugim profilima istraživača. Činjenica kako je ova knjiga prva takvog sadržaja u hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj literaturi uvećava njezinu vrijednost.

Ana Biočić

Splitska hagiografska baština: povijest, legenda, tekst. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu od 26. do 27. rujna 2011. (ur. Joško BELAMARIĆ, Bratislav LUČIN, Marko TROGRLIĆ, Josip VRANDEČIĆ), Književni krug Split, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, Split, 2014., 534 str.

U rujnu 2011. godine održan je u organizaciji splitskog Književnog kruga i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu međunarodni znanstveni skup *Splitska hagiografska baština: povijest, legenda, tekst*. Vrijednost ovog događaja, održanoga kao dio manifestacije *Knjiga Mediterana*, prepoznao je i svojim pokroviteljstvom podupro i Papinski odbor za povijesne znanosti, a novčanim su prilozima održavanje skupa omogućile i brojne druge institucije iz resora znanosti i kulture. Gotovo tri godine nakon tog događaja

konačno je objavljen i zbornik koji sadrži pisane inačice većine održanih izlaganja. On započinje uvodnim tekstovima (»Proslov« i »Program skupa«), a potom slijede pozdravni govori predsjednika Papinskog odbora za povijesne znanosti Bernarda Ardure (14–17), zatim pozdravna riječ nadbiskupa metropolita splitsko-makarskog mons. Marina Barišića (18), potom i profesora s Europskog sveučilišta u Rimu Massimiliana Valentea (19–20) te naposljetku i govor predsjednika Književnog kruga akademika Nenada Cambija i dekana Filozofskog fakulteta u Splitu prof. dr. sc. Marka Trogrlića (21–22).

Prvi rad u Zborniku tekst je Ivanke Petrović pod naslovom »Salonitansko-splitska hagiografska baština u svjetlu mediteranske kasnoantičke i ranosrednjovjekovne hagiografije« (25–67). Nastoji se potvrditi mjesto i najbliže vrijeme postanka hagiografije trojice salonitanskih mučenika: sv. Anastazija, sv. Domnija i sv. Donata Salonitanskoga te potom pratiti daljnju sudbinu tih salonitansko-splitskih tekstova u ranome i zreлом srednjovjekovlju, naglašavajući ne samo duhovni i kulturni već i pisani kontinuitet kasnoantičke Salone i ranosrednjovjekovnoga Splita. Idući prilog tekst je Mirjane Matijević Sokol naslovljen »Od Ivana Ravenjanina do Adama Parižanina. Poruke Splitskog evangelijarija« (69–83). U njemu autorica iznosi tezu, utemeljenu na paleografsko-jezičnoj analizi teksta i marginalnih bilježaka Evangelijarija, kako je ovaj kodeks mogao nastati samo u Rimu, i to u 8. stoljeću. Autorica također prati i druga povijesna vrela te uspostavu splitske Crkve kontekstualizira s politikom pape Hadrijana i Karla Velikog, a dovodi je u vezu i s mozaikom iz oratorija sv. Venancija u lateranskoj krstionici u Rimu. Naposljetku se prati i početak stvaranja kulta sv. Dujma kojemu će s vremenom biti posvećena i splitska katedrala.

U radu »Povratak Adama Parižanina« Bratislav Lučin raspravlja o životopisima i himnama sv. Dujma i sv. Staša (85–137). Zaključuje, na temelju akrostiha *ADAM*, kako Adamu Parižaninu valja pripisati Četvrti život sv. Dujma, a po svoj prilici i Treći život sv. Staša, kako se čini prema zastupljenosti grčkog leksika i istovrsnim stihovnim umetcima. Naposljetku autor ističe i kako je Adam Parižanin zaista bio povijesna osoba sa sačuvanim opusom te kako je vijest Tome Arhidakona o njemu vjerodostojna. Potom slijedi prilog Ivana Bodrožića »Bitni teološki elementi životopisâ sv. Dujma objavljenih u Farlatijevu *Illyricum sacrum*« (139–161). U prvom dijelu rada autor daje opći osvrt na teološku vrijednost šest životopisa sv. Dujma u kontekstu hagiografske literature, a potom raščlanjuje pojedinačne teološke elemente utkane o priču o svetčevu životu i mučeništvu. Naposljetku zaključuje kako životopisi odražavaju vrlo stari kontekst, bliži patrističkom negoli srednjovjekovnom razdoblju.

«Dvije stalne značajke progonitelja kršćana u splitskog hagiografskoj baštini« razmatraju se u radu Vesne Lalošević (163–183). Prema mišljenju autorice, to su podložnost manipulaciji i obuzetost ludilom koje autori i redaktori životopisa sv. Dujma i sv. Staša najčešće pridaju najvišim predstavnicima rimske vlasti što vode istragu i osuđuju kršćane. Suprotno njima, duh kršćana je stabilan čak i kad su suočeni sa smrću, a takav duhovni mir donosi njihovo ufanje u Krista. Varijacije tih toposa, zastupljene u životopisima sv. Dujma i sv. Staša, promatraju se u navedenom radu. Idući prilog tekst je akademika Nenada Cambija pod naslovom »Maurilius (*Illyricum sacrum* I, 414) = Marcus Aurelius Iulius v(ir) c(larissimus) praeses provinciae Dalmatiae (CIL III 8569)« (185–193). U njemu autor obrazlaže kako je jedan žrtvenik posvećen Fortuni, a pronađen još u 19. stoljeću, riješio enigmu progonitelja sv. Dujma. Bio je to, naime, *Marcus Aurelius Iulius, praeses provin-*

cije Dalmacije iz senatskog staleža i član kolegija augura, odnosno stanoviti *Maurilius* koji se spominje u žiću sv. Dujma.

U tekstu »Doprinos kršćanske epigrafije proučavanju salonitanske hagiografije« Josip Dukić istražuje mozaik postavljen u kapeli sv. Venancijana, u kompleksu krstionice sv. Ivana Evanđelista pokraj Lateranske bazilike u Rimu (195–219). Na njemu je prikazano devet salonitanskih mučenika čije su postojanje potvrdili i epigrafički natpisi što ih je u Saloni pronašao još don Frane Bulić. U idućem radu, autorice Jasne Jeličić-Radonić, razmatraju se »Martiri salonitanskog amfiteatra« (221–229). Naime, nakon što je potpuno prestala osnovna funkcija salonitanskog amfiteatra u 6. stoljeću, unutar supstrukcija njegova gledališta nastaju ranokršćanski oratoriji na što upućuju ostatci fresaka mučenika Asterija i drugih martira. Stoga autorica u tekstu pokušava odgovoriti na pitanje je li se kult salonitanskih martira štovao i u podzemnim prostorijama arene i je li kontinuitet kulta postojao i u srednjem vijeku. Sljedeći prilog tekst je Emilia Marina pod naslovom »Sjeverno svetište na Marusincu u Saloni. Rezultati revizijskih istraživanja tzv. Bazilike diskoperte na Marusincu u Saloni, epigrafička i hagiografska baština« (231–253). U njemu autor posebno opisuje tijek radova i predstavlja rezultate revizijskih istraživanja navedenog lokaliteta iz 2000. godine. U završnome dijelu rada razmatraju se pronađeni epigrafički natpisi koje se povezuje s tekstovima hagiografskih žanrova liturgijskog svetačkog šovanja srednjovjekovne i kasnije splitske Crkve.

»Hagiografski i drugi čimbenici u donošenju odluke splitskoga koncila održanog oko godine 925. o prvenstvu splitske Crkve« razmatraju se u tekstu Slavka Kovačića (255–269). Autor zaključuje kako u pozadini odluke formulirane u prvome kanonu splitskoga koncila prije svega stoji stvarna uloga salonitanske Crkve u rimskoj Dalmaciji, ali i raširenost šovanja sv. Dujma te prihvaćenost legende o njemu kao učeniku apostolskog prvaka Petra. Ipak, glavnim je čimbenikom, čini se, bila apsolutna neprihvatljivost prijedloga da metropolitansko sjedište bude u hrvatskom gradiću Ninu ili pak u Zadru, kao dotadašnjem sjedištu predstavnika bizantskog cara. U radu »De inventione Sancti Felicis: rekognosciranje relikvija i reafirmacija kulta sv. Feliksa u Splitu u kontekstu poslijetridentske obnove« Ivan Basić razmatra obnovu kulta spomenutog svetca u Splitu krajem 16. st. (271–313). Zaključuje kako je reafirmacija Feliksova kulta zapravo bio rezultat skupnih napora nekolicine protagonista čije motivacije i dodatno raščlanjuje kako bi pokazao njihovu privrženost projektu. U idućem tekstu, pod naslovom »Svijećnjaci zadarskih majstora Mateja i Aristodija i dosad nepoznati fragmenti srednjovjekovnog teksta iz splitske katedrale« (315–333), Joško Belamarić interpretira odlike dvaju visećih svijećnjaka postavljenih iznad glavnog oltara splitske katedrale. U radu se također po prvi put objavljuju i dva sloja među tekstilnim fragmentima koji su se očuvali u baroknom moćniku sv. Staša.

»Evanđelistar pisan beneventanom iz 1259. godine: analiza sanktorala i slikanog ukrasa te argumenti za moguće splitsko podrijetlo rukopisa« sljedeći je prilog u Zborniku, autorice Rozane Vojvoda (335–352). U radu se uspoređuju tipologije inicijala navedenog evanđelistara i druga dva kodeksa iz 13. stoljeća koji su nesumnjivo trogirskog podrijetla. Na temelju srodnosti i razlika njihovih oslika autorica donosi zaključke o konzervativnosti na osnovi kontinuiteta određenih tipova inicijala od 11. do 13. stoljeća. »Aspekti glazbenog repertoara rukopisnog kodeksa nazvanog Missale Romano-Spaltense (Nacionalna biblioteka Széchényi, Budimpešta, sign. C.L.M.AE. 334, 14. stoljeće)« analiziraju se u tekstu

Hane Breko Kustura (353–370). Splitsku provenijenciju ovog misala, temeljenu samo na apostrofiranju splitskog patrona sv. Dujma, autorica dovodi u pitanje, te na temelju analize drugih, historijski također važnih svetačkih slavlja, kao i mise *pro rege*, upućuje na šire područje Zadra kao mjesto gdje je rukopis najvjerojatnije bio u uporabi.

U radu »Spalatum Sacrum« (371–380) Milan Ivanišević sakuplja podatke o štovanju svetaca i svetica u crkvama i na oltarima u gradu Splitu u vremenu od prvog spomena (nad)biskupa do 1831. godine, kada prestaje postojati prva nadbiskupija i kada su određene porodne granice gradskog prostora. Svoje istraživanje autor temelji na podacima iz izvješća nadbiskupskih i apostolskih pohoditelja Nadbiskupije. U sljedećem prilogu Josip Bratulić razmatra »Dva zbornika svetačkih službi s područja splitske nadbiskupije« (381–393). Radi se o zbornicima službe svetcima koje su bratovštine posebno štovala i koje su bratimi čitali na pobožnim sastancima, paraliturgijskim svečanostima, u župnoj crkvi ili filijali. Autor u ovome radu donosi analitički osvrt na dva sačuvana zbornika, od kojih prvi potječe iz Staroga Grada na otoku Hvaru, a drugi iz Pučišća na Braču. Idući tekst rad je Gorane Stepanić naslovljen »Salonitanski sveci i povijest lokalne crkve u epskom opusu Josipa Čobarnića« (395–413). U njemu se autorica bavi latinskim epilijima J. Čobarnića i predstavlja njegove heksameterske spjevove koji, između ostalog, donose i kataloge lokalnih mučenika i crkvenih dostojanstvenika. Posebna se pozornost posvećuje tretmanu likova poznatih svetaca sv. Dujma i sv. Anastazija, a navedeni se aspekti tumače u kontekstu statusa latinskog jezika u prvoj polovici 19. stoljeća.

«Sv. Dujam i sv. Anastazije u hagiopografiji Hrvatske« proučavaju se u radu Anđelka Badurine i Tomislava Galovića (415–439). Njihov tekst donosi popis do danas poznatih hrvatskih mjesta posvećenih tim svetcima, a radi sveobuhvatnosti pristupa, u dva se navrata čak obrađuju i područja koja prelaze granice ovih prostora. Na taj se način ukazuje na raširenost štovanja sv. Dujma i sv. Anastazija duž istočnojadranske obale, počevši od Porečke i Pulske biskupije pa sve do Kotorske. »Diffusione di devozioni per i santi Istriani e Dalmati in area Adriatica e Padano alpina fra tardo antico e alto medioevo (Širenje kulta istarskih i dalmatinskih svetaca na području uz Jadran i u Padsko-alpskoj regiji u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku)« tekst je Renate Salvarani (441–450). U njemu autorica povijesno praćenje tragova pobožnosti uključuje u kritički i historiografski kontekst određivanja obilježja i granica procesa kristijanizacije. Pritom ukazuje na dodirne krugove i misijske putove u prvoj fazi kristijanizacije duž konzulskih putova i u gradovima, no ukazuje i na zaleđe venecijanskih laguna i Julijske Alpe kao mjesta dodira latinskog svijeta te slavenskih i germanskih plemena. Idući prilog naslovljen »Štovanje svetaca i pobožnost splitskih obrtnika prema oporukama 15. stoljeća« tekst je Tonije Andrić (451–478). U tekstu se, na temelju podataka sačuvanih u obrtničkim oporukama splitskog kasnosrednjovjekovlja, pokušava utvrditi koji su svetci splitskim obrtnicima bili najomiljeniji, kojima se od njih najviše legata oporučno darivalo te koji su se svetci smatrali zaštitnicima pojedinih obrtničkih djelatnosti. Tekst također prikazuje i utjecaj hagiografskih legendi na oporučno ostavljanje legata pojedinim splitskim obrtničkim bratovštinama.

Završni tekst u Zborniku rad je Ivana Botice i Marka Rimca pod naslovom »Svetačko ime Dujam među Splićankama i Splićanima u 18. stoljeću« (479–495). U radu se, na temelju matičnih knjiga triju splitskih župa, pokušava utvrditi raširenost spomenutog svetačkog imena među stanovnicama i stanovnicima Splita u navedenom razdoblju. Pritom se poku-

šava odgovoriti na pitanja poklapa li se izbor krsnog imena s datumima slavljenja sv. Dujma u Splitu te koliko je to ime bilo dijelom obiteljskog nasljeđa i tradicije grada. Također se razlučuje i koje su sve inačice osobnog imena Dujam postojale u onodobnom Splitu.

Na samom kraju Zbornika nalaze se i korisna pomagala: »Kazalo osobnih imena« (499–517) i »Kazalo zemljopisnih pojmova« (519–530).

Naposljetku možemo zaključiti kako se ovdje radi o još jednom vrlo uspjelom izdanju Književnog kruga i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu koje obogaćuje hagiografske spoznaje o lokalnoj splitskoj baštini, ali i hrvatskom društvu u cjelini. Zbornik, naime, pokazuje visoku razinu suvremenih istraživanja hagiografskih tema, ali ujedno potvrđuje i važnost multidisciplinarnog pristupa ovoj problematici. Stoga splitsku hagiografsku baštinu ovdje ne proučavaju samo hagiolozi već i razni filolozi, povjesničari, arheolozi, epigrafičari, teolozi i liturgičari te povjesničari književnosti, umjetnosti i glazbe. Tako su se naposljetku i ostvarile želje izdavača da ovaj zbornik bude zanimljiva i nadasve korisna lektira svim zainteresiranim istraživačima i javnosti u cjelini.

Tonija Andrić

Glagoljica i glagoljaštvo u biogradskom kraju: zbornik radova sa znanstvenoga skupa *Glagoljica na biogradskom području održanoga 17. studenoga 2012.*

u Biogradu (gl. urednik Vjekoslav ČOSIĆ), Grad Biograd – Ogranak Matice hrvatske u Zadru – Sveučilište u Zadru, Biograd – Zadar, 2013., 290 str.

Tijekom prošlosti glagoljica i glagoljaštvo činili su nezaobilaznu sastavnicu društvene, kulturne i crkvene povijesti Biograda na Moru i širega biogradskog područja – kako onoga na kopnu (priobalje i zaleđe) tako i onoga na susjednim otocima. Na biogradskome području tradicija glagoljaštva održala se sve do najnovijega vremena te je sve do Drugog vatikanskog koncila 1963. godine činila sastavni dio bogoslužja. U cilju osvjetljavanja glagoljske baštine ovoga kraja održan je u Biogradu 17. studenoga 2012. znanstveni skup pod naslovom *Glagoljica na biogradskom području*. Skup su organizirali Grad Biograd, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Sveučilište u Zadru i Zadarska nadbiskupija, a na nje-mu je svojim izlaganjima nazočilo dvadesetak znanstvenika.

Zbornik radova koji ovdje predstavljamo sadrži 15 radova sudionika skupa, a započinje »Sadržajem« (3–5), »Proslovom« (7–8) iz pera Uredništva zbornika te »Pozdravnim govorima« (9–15) predsjednika Organizacijskog odbora Bože Došena, gradonačelnika Biograda Ivana Kneza, nadbiskupa zadarskog mons. Želimira Puljića, predsjednika Ogranka Matice hrvatske u Zadru Božidara Šimunića i potpredsjednika Matice hrvatske u Zagrebu Stjepana Damjanovića.

Prvi tekst u zborniku napisala je ugledna hrvatska slavistica, akademkinja Anica Nazor (»O prvotisku glagoljskoga Misala i primjerku iz Sikova: ususret 530. obljetnici objavljivanja«, 19–28). U radu se iznose glavne značajke Misala iz 1483. godine i upozorava na primjerak koji se čuva u Knjižnici HAZU-a u Zagrebu, a bio je u uporabi u Sikovu kraj Turnja u Zadarskoj nadbiskupiji. Prinosima hrvatskoga jezikoslovca i kulturnog djelatnika Blaža Jurišića (1891. – 1974.), zavičajem s otoka Vrgada, bavi se Stjepan Damjanović